

Şəddat CƏFƏROV

“Bakı mətbəəsi”nin direktoru,
Respublikanın ilk poliqrafçı alimi,
iqtisadiyyat elmləri üzrə fəlsəfə doktoru,
Azərbaycan və Rusiya Yazıçılar və
Jurnalistlər Birliklərinin üzvü

(Əvvəli ötən sayımızda)

Yazıya pozunun olmadığı haqqında el məsələsinin hikməti məni həmişə düşündürüb. Həqiqətən, əgər yazıya pozu olsaydı, onda bu gün bizim üçün mənəvi sərvətlər kasadlığı olardı. Nizamimiz olmazdı, Füzulimiz olmazdı... Və demək, həm də Qəşəm İsabəylinin olmazdı. Hərdən sosial şəbəkədə köhnə dostum Qəşəm İsabəylinin cəmiyyətin sosial problemlərinə işıq tutan fəlsəfi şeirlərini öz dilindən eşidirəm. Onun fikir aləmi, düşüncə aləmi məni həmişə öz cazibəsinə çəkir.

Bəlkə də, indi Qəşəm İsabəylinin mənim də həyatımın xeyli hissəsinə güzgü tutan xatirə povestinə müraciət etməyimin əsas səbəbi elə budur.

Xatirə povestini hər bir məqamı mənim üçün düşündürücüdür. Çox güman ki, əsəri ilk dəfə oxuyanda heç indiki hissələri keçirməmişəm. İlk oxunuşun təəssüratı başqa cür olur. Amma üstündən bir qədər zaman keçəndən sonra hər bir sözün altında yatan mənaya diqqət edirsən. Həmin mənalarda üzərində düşünürsən. Və demək, həm də yaşayırısan. Bunun adına estetiklər, filosoflar zövq deyir. Düşünürəm ki, insanın daxili aləmini zənginləşdirən, onu kamilləşdirən həm də insanlara zövq bəxş edən dəyərli yazılardır.

Bir sözlə, indi yenidən “Bu şəhər mənə gözdağı olub” xatirə povestinə qayıtmaq istərdim.

Əsər boyu cümlələr içərisinə yığılmış zamanı görmək, buraya hopdurulmuş həyatı təzədən görmək öləri duyğular deyil, bu sanki həyatı yenidən yaşamaqdır.

...Qəşəm İsabəyli xarakterizə etdiyi obrazı birdən-birə təqdim etmir. Sanki onu izləyir. Qarabaqara onun iziylə gedir. Kimliyini özü üçün aydınlaşdırır. Yalnız bundan sonra mətləbə keçir.

Xatirə povestində də elə bu yolla gedib. Hələ mənim özümə şəxsən tanış olmamış, yaddaşına hopmuş xatirə epizoddan məharətlə istifadə edir. Sanki obrazı yaratmağın bir yolunun da müşahidələri dərinləşdirməkdən ibarət olduğunu diqqətə çatdırır. Üstəgəl, məqsədinə yetmək üçün yaddaşın hansısa küncündə ilişib qalmış cüzi xatirəni belə körpü məqamına gətirir: “Bir azdan yanıma qayıtdı; üz-gözündə hələ də bu görüşün isti izləri - xəfif təbəssüm, mən soruşmadan - Şəddat müəllim idi, - dedi, - 26-lar mətbəəsində baş mühəndis işləyir, dostumdu, özü də əvəzsiz oğlandı. Kitabımın vəziyyətini soruşdum, sağ olsun, “darıxma, kömək eləcəyəm vaxtında çıxsın” dedi. Hələ əlçatmaz aruzlarla - kitab nəşr etdirmək eşqiylə yaşayan mən bu adı eşidəndə dönüb “əvəz-

siz oğlan”ın dalıya baxdım. Ürəyimdə Müzəffər Şükürə qibtə oyandı; xoş halına ki, belə dostun var! Bu arzu indi sizə, çapın-kitabın hörmətdən düşüb adıləşdiyi bir vaxtda qəribə gələ bilər. Onda, sovet dövründə kitab siyasi vasitədən başqa həm də qələm əhli üçün həyat təminatıydı - puldu, çörəkdə, şan-şöhrətdi. Nəşr edilməsi nəzərdə tutulan kitabların sahibi isə nəşriyyatdan çox mətbəələr olardı; əlyazmaları yığıma göndərilən müəllifləri az qala balaca bir mətbəə fiqurunun qabağında fərağat görürdün... Şəddat Cəfərov isə mətbəə rəhbərlərindən idi. Mən onu ilk dəfə uzaqdan-uzağa belə gördüm. Sonralar bu təsadüf də unuduldu, o da yadımdan çıxdı. Bir də 10-15 il sonra üz-üzə gəldik... Beləliklə, Qəşəm İsabəyli xatirə povestinin uğurlu film kadrlarını davam etdirir. Üstəlik də tələsmədən, təmkinlə, hətta kadrlar arasındakı zaman məsafəsi 15 il çəksə də.

Dövrün güzgüsü olan hər bir əsər gələcək nəsillər üçün dərslikdir, keçmiş öyrənmə kitabıdır. Keçmiş öyrənmədən isə gələcəyi düzgün qurmaq, gələcəyə daha inamlı addımlarla getmək mümkün deyil.

Sonra yenə xatirələr baş qaldırır. Müəllif sanki əvvəlcə yaddaşını oxuyur, yaddaşında yazılmış kitabı vərəqləyir. Həmin kitabın ən maraqlı səhifələrini axtarır. Və, əlbəttə, onda dərin təəssürat doğuran məqamlar nəhayət, qələmə gəlir, sözə çevrilir: “Fəslin hansı olduğunu deyə bilməsəm də, günün birinci yarısıydı, 3 sayılı mətbəədə çap sexinin müdiri İsa Tağıyevlə söhbət eləyirdim.

Həyatımın Qəşəm İsabəyli güzgüsü

Qəflətən bir nəfər yaraşlıq kişi iki-üç nəfərin əhatəsində nəyisə izah eləyə-eləyə sexə girdi. İsa müəllim tez mənədən ayrılıb, ona yaxınlaşdı. Atüstü sorğu-sualdan sonra həmin adam başının dəstəsiylə gəldiyi kimi də çıxıb getdi. Adətən fikrimizdə-huşumuzda kök salıb cücərən yerli-bazlıq elementləri - “haralısan?”, “kimsən?” marağı mənə güc gəldi: -Bu kim idi, ay İsa müəllim? -Şəddat Cəfərovdu, təzə direktor qoyublar bizə. -Qərbi Azərbaycandan olar? -Yox lənkəranlıdır”. Aydınca başa düşülən, iki nəfərin arasında cərəyan edən dialoq bir çox mətləblərə işıq salır. Hətta kiminsə irəli çəkilməsində yerin, yurdu, tərəfin də necə rol oynadığını üstündən sükutla keçilir.

Maraqlıdır ki, hələ bundan sonra da müəllifin axtarıları davam edir. Yaddaşında canlanmış mənzərələri müşahidə süzgəcindən keçirir. Əgər diqqət edildisə, o artıq mətbəədə məni yaxından gördüyünü, ilk tanışlıq üçün şərait yarandığını da qeyd edir, amma hələ də bu yaxın tanışlıq baş tutmur. Müəllif isə təzə fakta keçir: “Bu söhbətdən, mənə, 2 il sonra “Dövlət-nəşrkom”un sədri, şair Sabir Rüstəmخانlı Şəddat Cəfərovu o vaxt ölkənin ən böyük poliqrafıya müəssisəsi sayılan “Kommunist”ə (indiki “Azərbaycan” nəşriyyatı) baş direktor vəzifəsinə göndərdi. Burdan da Şəddat müəllimlə ünsiyyətimizin binası qoyuldu”. Beləliklə, mən o vaxt Qəşəm İsabəylinin timsalında çox istedadlı bir şair, güclü müşahidə qabiliyyəti olan yazıçı ilə dərin ünsiyyət bağladım. Özü demiş, ünsiyyətimizin binası belə qoyuldu.

Qəşəm İsabəyli xatirə povestini çox astagəlliklə işləyib. Bəlkə də, hər epizodun üzərində zaman-zaman düşünüb. Yaddaşın bütün künc-bucağını axtarır, heç nəyi kölgədə qoymaq istəməyib.

İndi illər keçəndən sonra Qəşəm İsabəylinin bu cür keçmiş xatirələrə məsuliyyətlə yanaşması onun ünvanına rəğbətim daha da artırır. Yoxsa mənim də həyatımın heç də hamar olmadığı zamanlarda yaşadığım günləri həzin xatirə

duyğuları ilə mənə kim qaytaracaqdı. Müəllif yazır: “Mən o zaman Mədəniyyət Nazirliyinin təzə yaradılmış “Şur” nəşriyyatının direktoruydum. Onda nəşriyyatların mətbəəsi-filanı olmazdı. Odur ki, axtarış aparır, kitablarımızın çapı üçün insafı yerlər gəzirdik. Beləcə, xeyli uzun keçəndən sonra gəlib Şəddat müəllimin qapısına çıxdım. Məni yüz ilin tanış kimi qarşıladı. Bu görüşdən az qala qaşım... Ona görə ki, Şəddat müəllimin sələfləri - “Kommunist”in baş direktorlarının qəbuluna düşmək az qala xoşbəxtlik sayılırdı. Çünki bu direktorların bir çoxu mətbəə adamı deyildi və başa düşürdülər ki, bu sahədən danışmaq onlardan ötrü asan olmayacaq. Odur ki, indiki bir sıra vəzifə sahibləri mətbuat katiblərinin dalında gizləndiyi kimi, onlar da müavinlərini qabağa verirdilər”. Qəşəm İsabəyli bu müşahidələrində çox haqlıdır. Hələ istehsalatda çalışdığım zamanlarda bəzi rəhbər işçilərə müəyyən təkliflərlə müraciət etmişəm. İstəmişəm ki, işimiz daha səmərəli olsun. Amma görmüşəm ki, mənim verdiyim təklifdən heç rəhbər işçinin başı çıxmır. O bilmir ki, verdiyim səmərələşdirici təklifin nə kimi faydası ola bilər. Bu təklif necə icra etmək mümkündür. Ona görə də görürdüm ki, üzümə sakit-sakit baxır, fikir deyə bilmir. Çünki məlumatsızdır. Bilgi kasadlığı var. Ona görə də məni daha münasib və əslində heç bir imkanı olmayan digər bir məmurun yanına göndərir. Beləliklə, ən yaxşı təkliflər həyata vəsiqə alana qədər uzun vaxt yolu keçməli olurdu, bu da istehsalatda

geriləmə deməkdir. Fəhlə əməyinin, işçi zəhmətinin bahasına başa gəlirdi.

Hər halda zaman keçdikcə mənim fikirlərim özünə yol açmağa bilirdi, çünki özüm də vəzifə pillələrində irəliləyirdim. Q.İsabəyli isə bunları nəzərdə tutaraq deyir: “Baş direktorluq vəzifəsinə mətbəə əlifbasından gəlmiş Şəddat Cəfərovun isə qorxacağı bir şey yox idi; qarşısındakıyla hər üzünə danışmağı bacarırdı”. Əlbəttə, müəllifin fikri doğrudur. Mənim səlahiyyət sahibi olduğum vaxtda Qəşəm İsabəyli yanıma gəlib. Mənim onu qarşılaşmağım hansısa bir fərqli mahiyyət kəsb etməyib. Əslində mən elə insanlarla, müəlliflərlə necə danırıdım, necə davranırıdım, onunla da eləcə davranırdım.

Bütün bu münasibətlər Qəşəm İsabəyliyə imkan verib ki, o mənim həyatımı tədqiq etsin, başqa sözlə, özümü, təbiətimi öyrənsin. Bu da birdən-birə baş vəmri. Müəyyən səbəblər, müəyyən vasitələr olmalıdır ki, xarakter tədqiq olunsun, xasiyyət öyrənilsin. İndi mən Qəşəm İsabəylinin xatirə povestinin arasında həmin məqamları aydın görürəm: “Bəli, Şəddat müəllim məni səmimi qarşıladı. Xeyli götür-qoy elədim ki, belə bir səlahiyyət sahibində bu səmimiyyət hardandı? Çox fikirləşsəm də bunun cavabını bir də 5 ildən sonra, Fatma Həsənqızının qalmaqaqqı “Acılışirli günlər” kitabını redaktə eləyəndə tapdım”. Şübhəsiz, burada fatma Həsənqızını da minnətdarlıqla xatırlamalıyam. O mənim həyatımın, demək olar ki, hər anını diqqətlə izləmişdi, öyrənmişdi. Burada bir məqamı da diqqətə çəkməliyəm. Fatma Həsənqızı ilə mənim yaş yaxınlığım vardı. Mənim yaşadığım dövrü o da yaşamışdı. Əlbəttə, mənim həyatım dəhşətli repressiya məşinindən keçmişdi. Bu epizodları da Fatma Həsənqızı diqqətlə izləyərək öz kitabında canlandırma bilmişdi. Hətta mən anadan olmasdan əvvəl nəsrimizin, ailəmizin başına gətirilən müsibətləri də yaxşı öyrənmiş, təsirli lövhələrlə qələmə almışdı.

İnsanın yaşadığı həyat, başına gələn hadisələr onun xarakterinə, xasiyyətinə təsir etməyə bilməz. Ailəmizin başına gətirilən müsibətlər də mənim həyatımdan təsirsiz ötürməyib. Görünür, bu da mənim xasiyyətimə müəyyən qədər təsir göstərmiş. Həyatda daha ehtiyatlı, daha dəqiq olmağım üçün əsas verib.

Yazıçı Q.İsabəyli də həmin əsərin ilk redaktoru olub, nəşrə hazırlanmasında iştirak edib və, demək, mənim həyatımın kölgədə qalan tərəflərini də F.Həsənqızının əsərini ən üstün mənbə kimi qəbul edərək öyrənib. Və bir yazıçı filosof kimi həmin hadisələrdən müəyyən nəticələr çıxarıb: “Məhz burada hələ Tanrı yuxusunda olan Şəddatın hələ mehrini duymadığı valideynlərinin şax qamətinin sındırılıb, arzularının puça çıxarılmasını, başlarına gətirilən imam müsibətini görüb, ürəyim parçalandı. Gördüm ki, balaca Şəddat qəlbən sevinib-gülə bilməyən bir ailədə boya-başa çatıb. Həyatın hər cür çətinliyini yaşamış, uşaq illərini ehtiyac içində keçirmiş, yarışəhərli, yarıkəndli, taleyin istisoyuğuyla demək azdı, ağır sınaqlarıyla üz-üzə qalmış Şəddatın ürəyi nəinki daşa dönmüş, əksinə, ipəyə çevrilmişdi. Bəlkə də ömrünə belə zillətlər yazılmış adamların çoxu sonralar intiqamçı, əzəzil böyüyürdü. Amma Şəddat Cəfərov bu sınaqlardan ipək kələfi kimi çıxdı. Axı əslən saf idi. Bu ağır həyatı isə onlara “bəxş edən”, Şəddatın ata-babasının var-yoxunu talayıb, özlərini sürgünə yollayan sovet quruluşunun yerlərdəki intiqamçı havadarlarıydı”. Bəzən deyirlər ki, bu məsələlər haqqında qədər-

dən artıq yazılır, çox deyilir. Daha o dövr keçib. Bunları yada salmaq nəyə lazımdır. Ancaq mən elə düşünürəm. Tarix həmişə olub-keçmiş hadisələrin güzgüsü olmalıdır. Çünki gələcəyin elə hadisələri ola bilər ki, biz onun cavablarını məhz tarixdən tapa bilərik. Xatirə povestini ittihatlı məqamları məhz bu səbəbdən çox dəyərlidir.

Həyatımla bağlı ürəklərdə gizli yarıdan hadisələri Fatma Həsənqızı reallığı ilə əks etdirib. Amma Qəşəm İsabəyli həmin əsərin motivləri əsasında zamanla, həyatla bağlı özünü müfəkkir düşüncələrini yazıya gətirir. Xatirə povestini mənim üçün ən təsirli məqamlarından biri də o dəhşətli epizodlara Q.İsabəylinin fəlsəfi baxışlarının sərəstliqlə qələmə alındığı, yazıya gətirildiyi məqamlardır: “Haqsızlığa bir fikir verin, qaynatası və əri həbs edilib sürgünə göndərilən ananın başının üstünü kəsdirib, utanıb-eləmədən nə desələr yaxşıdır: “evinizi sökməyə gəlmişik!”. Və sökürlər də. İnsanların gözü qarşısında bir çətin ailə Lənkəranın Gərmətük kəndində açıq səma altında, quru torpaq üstündə bircə Allahın ümidinə qalır. Bax, Şəddat Cəfərov belə bir ailədə böyüyüb. Kimdir Şəddat Cəfərov?”. Əlbəttə, müəllifin sualı ritorik təbiətlidir. Heç o sualla Qəşəm İsabəyli özü də kimdənsə cavab gözləmir. Əsas odur ki, dəqiq və aydın sualla oxucunun diqqətini insanı yetirən mühitə, zamana, tarixə yönəldir.

Mən bütün qəlbimlə etiraf edirəm ki, Q.İsabəylinin xatirə povestini elə indinin özündə də təkrar-təkrar oxumaqdan doymuram. Və bir daha inanıram ki, yazıya pozu yoxdur. Elə bu səbəbdən də bu yazıya güvənib qeydlərimə başlıq seçmişəm: Həyatımın Qəşəm İsabəyli güzgüsü.

Parlaq və aydın güzgülər... Özümüzü görmək üçün bəzən bu güzgülərə güvənməliyik.

28.10.2021

(Davamı var)